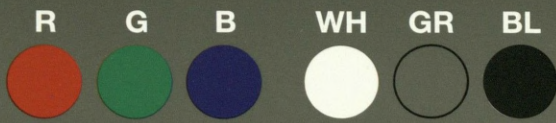

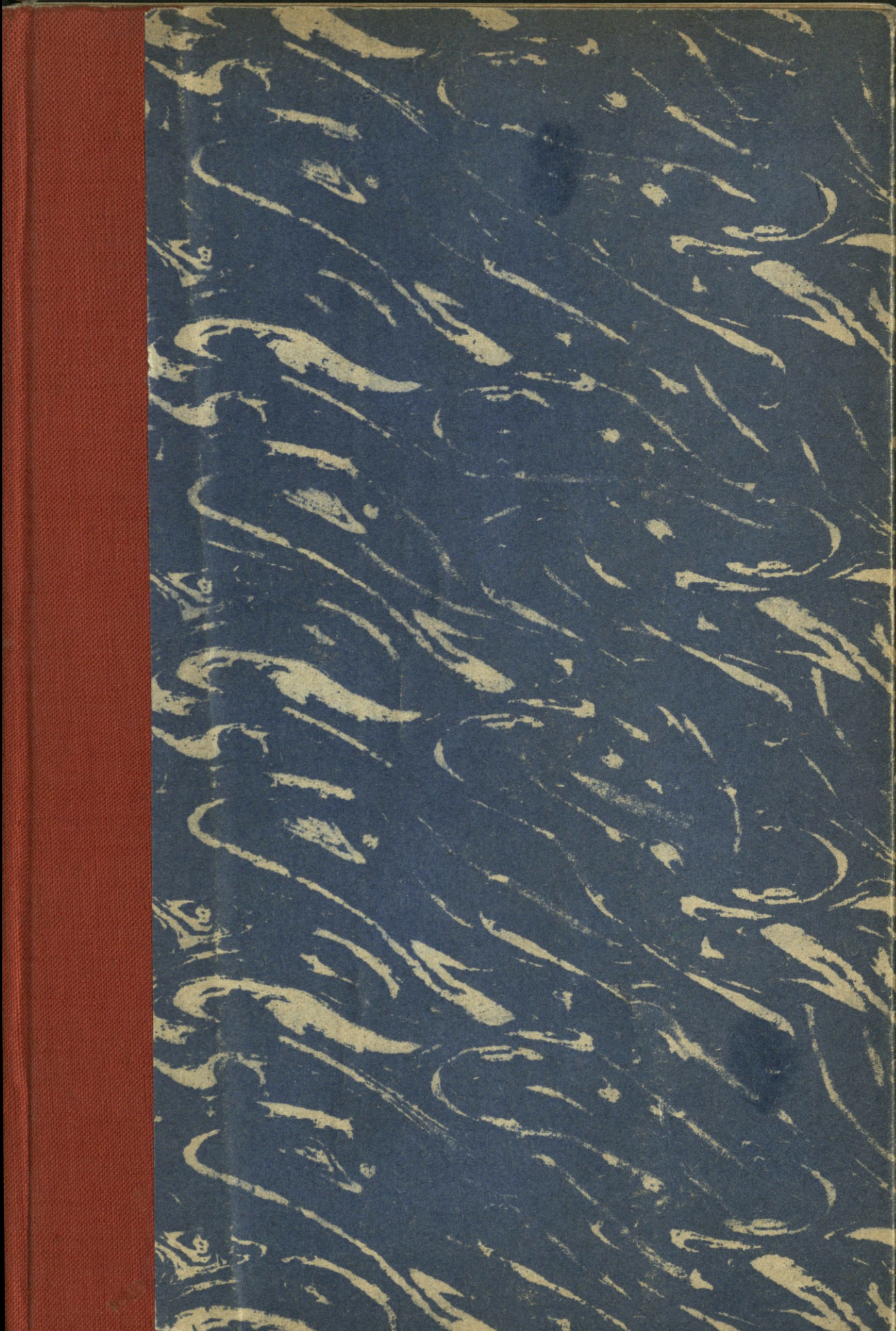
Part Code
ST1316

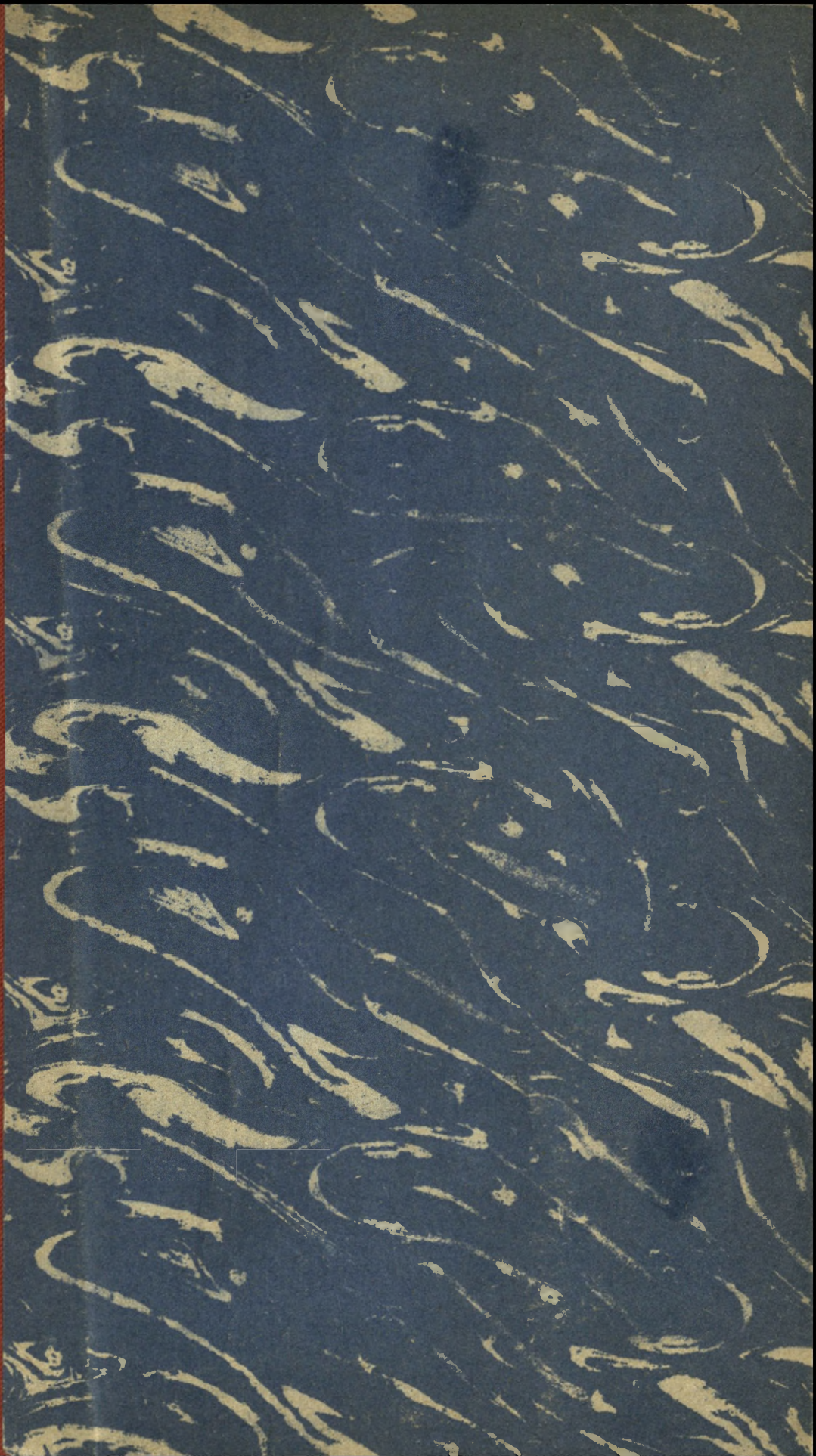
Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

Colour Chart #13

MARCELI HANDELSMAN

NAPOLEON i POLSKA

ROLA POLAKÓW w r. 1809

podczas pertraktacji pokojowych.

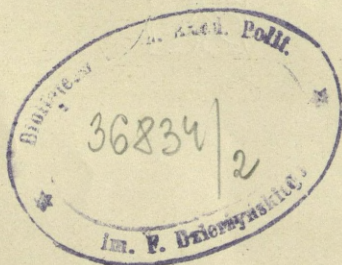
WARSZAWA

Skład Główny w Księgarni E. Wende i S-ka

(właśc. T. Hiż. i A. Turkuł)

1910

ODBITKA Z „PRZEGLĄDU HISTORYCZNEGO“, TOMU XI, ZESZ. 3.

Tłocznia Wł. Łazarskiego, Marszałkowska 114.

W zewnętrznym swym życiu, w postępowaniu z ludźmi, w sposobie ich przyjmowania, zmienił się Napoleon widocznie od czasów ostatniej kampanii. Przestał być rozmownym, w mowie często niepowściągliwym, dającym się unosić za daleko słowom¹⁾, był teraz (w r. 1809) wielkim panem, który, zachowując pozory dobroduszości, nie pozwala wydrzeć ze siebie tajemnicy²⁾. Cóż dziwnego, skoro znajdował się w sytuacji niezmiernie trudnej i ogromnie skomplikowanej. Rozpoczął kampanię austriacką w najściślejszym związku z Rosją, która od pierwszej chwili zaznaczyła stanowisko swoje: przychylnie dla Austrii, nieprzejednane dla Polski. Cesarz Aleksander mówił na samym początku wojny Caulaincourtowi: „Zniszczenie tej monarchii (austriackiej) byłoby klęską dla Europy, nieszczęściem dla naszego sojuszu. Jej rząd zasługuje na surową naukę, niech więc ją otrzyma, ale nie należy go niszczyć. Co się zaś tyczy Rosyi, — mówię z panem otwarcie, powiedział cesarz, — jeżeli monarchia austriacka ma ulec jakimś rozbiorom, Rosya nie może się na to zgodzić (*souffrir*), ażeby Galicya w całości lub w części przeszła w ręce inne, niż jej, gdyż wszystko, co będzie z tej strony

¹⁾ Typową w tej mierze jest przemowa w Poznaniu w r. 1806, patrz Barante *Souvenirs* 1890, I, 204—5.

²⁾ Bubna m'assure qu'il a trouvé Bonaparte extrêmement changé depuis 1805, qu'il est devenu beaucoup moins familier, bavard et franc en bien et en mal et au contraire très grand seigneur, très bonhomme et impenetrable. Personne ne connaît son secret. *Tagebücher* von Friedrich von Gentz 1873 I, 118 (22—23 sierpień 1809).

dodane do Księstwa warszawskiego, byłoby krokiem do przywrócenia Polski i przez to przeciwne najpierwszym interesom Rosyi“¹⁾. Jeżeli by Napoleon na chwilę zapomniał o takim stanowisku, zajętym przez Rosyę jeszcze przed rozpoczęciem akcji wojennej, nieustanne, a wciąż do tematu tego powracające wynurzenia Aleksandra i Rumiancewa²⁾ musiałyby go postawić w obliczu wyraźnych życzeń rosyjskich.

Rosyi Napoleon za nic obrazić nie chciał, narazić jej sobie nie mógł, liczył bowiem na przyjaźń rosyjską i na rosyjską pomoc. Przekonał się jednak wkrótce, że przyjaźń to zawodna, a pomoc nie pewna. Nie wiedział wprawdzie o tym, że cesarz rosyjski zobowiązywał się równocześnie względem Austrii do jaknajogłędniejszego postępowania, do opóźnienia wejścia wojsk swoich na jej terytoryum, do unikania wszelkiego wrogiego z Austryą zetknięcia, do powściągnięcia powstania w Galicyi, do wydania wyraźnych w tej mierze instrukcyi generałom swoim³⁾. Nie wiedział o tym, a przekonywany przez zwodzonego Caulaincourta o dobrej woli cesarza i złej wierze sług jego, Napoleon długo wahał się w swym sądzie i domagał pomocy. Ale aliant wbrew zobowiązaniu swemu, ociągał się z wystąpieniem, a kiedy wreszcie, na skutek zanadto dostrzegalnych tryumfów wojsk warszawskich, przekroczył granicę galicyjską w tej samej chwili, w której Austriacy w odwrocie opuszczali Warszawę, rozpoczęła się „wojna niekrwawa“, dziwny i niebywały, według słów rosyjskiego historyka, pochód wojsk rosyjskich⁴⁾, zakończony podstępnyim zajęciem ustąpionego Polakom Krakowa⁵⁾.

Nieustannie z dwóch stron zasypywany skargami, Napoleon

¹⁾ Z raportu Caulaincourta 16 kwietnia Николай Михайловичъ *Диплом. сношения Россіи и Франціи* III, 211—2, n° 233 i 229—230, n° 236.

²⁾ Por. tamże raporty Caulaincourta z 28 maja (III, 332—3, n° 276) z 17 lipca (IV, 1 n° 301); 28 lipca (IV, 24 n° 306); 2 sierpnia (IV, 35-8 n° 313).

³⁾ A. Beer *Zehn Jahre österreichischer Politik* 1877 s. 351, A. Plutyński *Rosya a Austrya w przededniu kampanii galicyjskiej 1809 roku* Bibl. warsz. 1910 t. 4, s. 462. Ces. Franciszek w liście z 23 czerwca usiłuje utrzymać Aleksandra na linii explications satisfaisantes, danych Schwarzenbergowi. Demelitsch *Mettelnich u. seine auswärtige Politik*, 1898 I 22—23.

⁴⁾ Шильдеръ *Имп. Александръ I. II*, 240.

⁵⁾ Obszerna relacya ks. Poniatowskiego o zajęciu Krakowa 15 lipca Sołtyk, *Relation des opérations de l'armée aux ordres du Pce Joseph Poniatowski, pendant la campagne de 1809 en Pologne* 1846, 315—324.

z obu stron łągódząc przeciwności¹⁾ w przyjaźni raniony²⁾, do-
tknięty boleśnie w interesach najżywotniejszych, zrozumiał bez-
użyteczność pomocy rosyjskiej. Tymczasem pomoc istotna nad-
chodziła ze strony najmniej pożądaney: Księstwo, oczyszczone od
wojsk, Galicya zajęta i zorganizowana pod orłami napoleońskimi,
oto rezultat działalności ks. Józefa i Polaków. Nie pragnąc zmiany
systemu, i nie wierząc w trwałość sojuszu z Rosyą, Napoleon nie
mógł Polaków ani zniechęcać, ani zachęcać, i pragnął ich wzmo-
cnić, a unikając wszelkich nieporozumień, wszelkiego cienia za-
rzutów ze strony Rosyi, myślał formalnie tylko ją zado-
wolnić.

Jakgdyby w przeddzień rozpoczęcia pertraktacyi pokojowych
przyjmował 3 sierpnia na audyencyi w Schönbrunn deputacyę od
Galicyi. 27 lipca zjawił się w Wiedniu Ignacy Potocki, w trzy dni
po nim przybył reprezentant rządu tymczasowego galicyjskiego,
Tadeusz Matuszewic, zatrzymany czas jakiś w Warszawie przez
Serrę³⁾. Nie czekano na trzeciego członka deputacyi, Miączyńskiego,
który, jadąc drogą okólną na Berlin, zjechał trzeciego sierpnia
zaledwie nad Dunaj, ale, nie chcąc na posłuchaniu występować zbyt
skromnie, dobrał towarzysza w osobie generała Bronikowskie-
go. Bawił on już dłużej w Wiedniu, wysłany przez ks. Józefa
z pochwyconym listem Gorczakowa, wysłany także po to, ażeby
w imieniu wodza złożyć cesarzowi „życzenia, skierowane do
niego przez spółobywateli, pragnących brać udział w dobrodziej-
stwach i opiece, jaką cesarz raczy udzielać narodowej egzystencyi

¹⁾ Champagny do Serry, Wiedeń 18 lipiec (minute): „Plus les torts des Russes sont réels, moins il faut les exagerer, ayant toute sorte de raison que leur gouvernement ne les partage pas“. Aff. Etr. Pologne 326 f. 143, patrz wyjaśnienia, dawane przez Caulaincourta w Petersburgu, raporty z 28 maja (Ник. Михайловичъ, III, 329 — 330 n° 276), z 2 sierpnia (tamże IV, 35 — 8 n° 313) i in.

²⁾ Champagny do Caulaincourta, 2 czerwca: Le coeur de l'empereur est blessé; il n'écrit pas à cause de cela à l'Emp. Alexandre Vandal *Napoleon et Alexandre I—II*, 95. W Petersburgu doskonale zdawano sobie sprawę z tego, Gentz do Kollowratha, 28 czerwca: Vous voyez qu'il me boude déjà, sagte er (Alexander) zu F. Schwarzenberg. A. Fournier *Fr. Gentz u. der Friede von Schönbrunn D. Rundschau* 1910, t. III, s. 226.

³⁾ Personne n'est plus en état que lui de rendre compte de l'état des choses en Galicie avec clarté et precision et dans des meilleures intentions. Il devancera, je le crois, son collègue, M. le Cte Miączyński, parti depuis 2 jours par la route de Berlin. Serra do Champagny, Warszawa 17 lip. 1809—Aff. Etr. Pologne 326 f. 140.

Polski“¹⁾. Deputacya w tym składzie reprezentowała całą Galicyę: jej stany, jej nowy rząd tymczasowy, jej wojsko, a złożona z ludzi niepośledniej miary, mogła istotne oddać usługi.

Audyencya „odprawiła się... — pisze Ignacy Potocki do Zamoyckiego, 17 sierpnia—trybem zwyczajnym innym urzędowym deputacyom, a nawet poselstwom od dworów zagranicznych. W przeciągu więcej, jak godziny rozmowa cesarza nietylko potwierdziła, nas w mniemaniu o wielkim jego geniuszu, przychylności i szacunku ku naszemu narodowi, lecz i o tym, że na Polskę, jako naturalną Francyi przyjaciółkę z widoku systematu swego zapatruje się. Po takowej audyencyi otworzyło się dla nas pole przekładania mianowicie przez ministra spraw zagranicznych tych wszystkich uwag, ostrzeżeń i objaśnień, które na wszelkie wypadki służyć mogą interesom nam powierzonym“²⁾. Tym chętniej do tego rodzaju roboty zabrali się nasi delegaci, że wyraźnie przez cesarza do tego wezwani, stali wobec zadania, najbardziej odpowiadającego przyrodzonym ich zdolnościom.

Dn. 5 sierpnia doręczyli ministrowi spraw zagranicznych dwa memoryały: jeden, posiadający raczej charakter paliatywnego środka, o potrzebie wprowadzenia amnestyi w krajach, które miałyby wrócić pod berło austryackie, drugi istotny, omawiający przede wszystkim ustąpienie Galicyi zachodniej w myśl własnych słów

¹⁾ Sołtyk, l. c. s. 213—4.

²⁾ Rps. ord. Zamojskich 1814 f. 190, Relacya Bronikowskiego, napisana 26 sierpnia (Skałkowski *O cześć imienia polskiego* 1908, s. 431—6) podaje szczegółowy opis tej audyencyi. W gruncie rzeczy, pomimo wielkiej ilości słów, przemówienie Napoleona nie zawierało nic po nadto, co Potocki donosił w liście swoim. Cesarz nie mógł mówić jaśniej, przedstawił więc sytuacyę polityczną, określił stanowisko Rosyi, której broni, wyjaśnił swój francuski stosunek czysto uczuciowy do Polaków, zastrzegł się przeciwko jakimkolwiek zobowiązaniom względem Galicyan, gdyż nie on ich podniósł do walki, i wskazał na jedyny realny punkt t. j. zachęcił do współdziałania w określaniu potrzeb społeczeństwa polskiego. „Cependant faites vos mémoires, dressez des projets, cela ne peut pas nuire, cela ne me compromettra pas, puisque cela ne sortira pas de mon cabinet et de tout ce que je vous ai dit, il n'en faut parler à personne“. Mając w zasadzie wytkniętą drogę postępowania, Napoleon czuł brak danych faktycznych, które spodziewał się znaleźć u Polaków; mając już wytkniętą linię zasadniczą, szukał pomocy w rozwinięciu szczegółów. I ten zasadniczy kierunek wyłożył również Polakom. Pour la nouvelle Galicie, peut être il n'y aura pas de la difficulté, mais pour l'ancienne les Russes n'en voudront rien entendre parler. Cependant il faut voir. Niemcewicz *Pamiętniki*, 1871, I, 187—8 podaje przemówienie cesarza według słów Matuszewica.

cesarza, chwilowo jeszcze nie użytkowany, który miał jednak odegrać poważną rolę w późniejszym ostatecznym formułowaniu przepisów traktatowych. A jednocześnie nie przestawali w ustnych wyjaśnieniach prowadzić rozpoczętej akcji. O ile sądzić można, początkowo ze względu na chorobę towarzyszków, Bronikowski wysunął się na czoło deputacyi, od niego też wyszedł projekt dodatkowy zamiany białostockiego okręgu, który odszedłby do Księstwa, na część wschodniej Galicyi, gdyby część tę miano przyłączyć do Rosyi¹⁾, projekt nader ważny, powracający w zmienionej nieco formie w urzędowym programie przyszłych negocyacji.

Przed ich rozpoczęciem, Napoleon postanowił zapewnić sobie przychylność Aleksandra. Chcąc więc poznać rzeczywiste intencje cesarskie, nakazuje przesłać swój program Caulaincourtowi, z tym jednak, ażeby nie występował wyraźnie, lecz badał teren, podsuwał myśli przesłane jako swoje, wyrozumiał istotne intencje dworu petersburskiego, miarę spodziewanych ustępstw dla Polaków. Zastrzegając się, że na pierwszym planie stawia przymierze z Rosyą, i jej interesy, wbrew temu, co sam mówił Polakom o wolności od wszelkiego względem nich zobowiązania, przedstawia w ten sposób swój względem nich stosunek. „Honor Francyi byłby skompromitowany, gdyby cesarz oddał na pastwę żelaza pod jarzmo austriackie ludzi, którzy mu służyli. Nie, tak stać się nie może. Cesarz Aleksander ma w swym charakterze za dużo szlachetności, żeby nie czuł, że obowiązek ten ciąży na cesarzu, J. C. M. niema innych zamiarów, jak tylko pogodzić ten obowiązek i godność Francyi z interesami Rosyi, oto cel jego obecnych zabiegów“. Możliwość uniknąć ucisku Galicyan, gdyby całą Galicyę oddać Rosyi, ale takie urządzenie sprzeciwiałoby się podstawie przymierza, w zgodzie więc z obecną pozycyą wojskową nastąpić winien podział Galicyi pomiędzy Ks. Warszawskie i Rosyę w stosunku 4 ludzi do jednego.

On cederait à la Russie celles de ces provinces qui paraissent le mieux, lui convenir, la partie la plus orientale de l'ancienne Galicie entre le cercle de Zamość et le Dniester, L'importante ville de Léopol pourrait être comprise dans ce lot. Les habitans de cette contrée professent le rit grec ce qui déjà les attache au gouvernement russe. L'arrondissement cédé comprendrait un million d'âmes dans la supposition que la Galicie toute entière serait enlevée à l'Autriche, et si quelque circonstance locale portait ce lot à une population plus considerable, la Russie pourrait compenser l'excédent

¹⁾ Skalkowski, 436.

par la cession d'une partie de son territoire à la bienséance du Grand Duché telle que le cercle de Bialistok.

Jeżeli powiększenie księstwa może wzbudzać pewne obawy w Rosyi, to środki, które Francya proponuje, jako to zagwarantowanie Rosyi jej nowych posiadłości, skasowanie w księstwie wszystkiego, co może Rosyę razić, usunięcie słów: Polska i Polacy: środki te powinny rozwiązać wszelki niepokój¹⁾. W ten sposób Napoleon brał w ręce swoje inicjatywę, nie mogąc doczekać się sformułowania przez Rosyę konkretnych jej żądań, na których pragnąłby się oprzeć w negocjacyach²⁾.

Na sformułowanie to trzeba było długo czekać, to też w konferencyach w Altenburgu, rozpoczętych 18 sierpnia, musiał zajmować stanowisko niejasne, wyczekujące. Słusznie Metternich nazywał je pozorem negocjacji³⁾. Napoleon nie mógł inaczej występować, pomimo chęci zawarcia pokoju, nie mógł otworzyć kart swoich i pokazać stawek. Musiał czekać na decydujące słowo z Petersburga, musiał udawać, że mu się nie spieszy, licząc oraz na to, że przeciwnicy seront pressés de conclure, s'ils ne me croient pas pressé de finir⁴⁾. Będąc zdecydowany w sprawie księstwa powiększyć jego terytorium, a nie mogąc tego okazać, nie pewny decyzji Aleksandra, wiedział dobrze, że całe jądro sprawy polega na rozważaniu ustępstw w Galicyi; dla uratowania więc wszelkich pozorów, dla zachowania zupełnej wolności ruchów, nie pozwala mówić o Galicyi, milczeniem swym zmuszając Austryę do wypowiedzenia pierwszego słowa w tej materyi, tak, jak chce ją zmusić do określenia gotowości ustępstw i w innych kwestiach. „S'ils veulent ceder quelque chose en Pologne, il ne faut par parler du duché de Varsovie, mais il faut insinuer que nous sommes

¹⁾ Champagny do Caulaincourta 12 sierpnia 1809, depesza drukowana u Vandala II, 123—6, z wyjątkiem ustępu, przez nas po francusku podanego; minuta tej depeszy *Aff. Etr. Russie* 149 f. 113—114, kopja, przesłana wraz z listem Champagnyego z 3 września z Altenburga Arch. Nar. AF IV. 1675 dos. 8. № 33. W ustępie, opuszczonym przez Vandala, Champagny opiera się na części ogólnej memoriału deputacyi i na alternatywie pierwszej, oraz uwzględnia propozycyę Bronikowskiego: okrąg białostocki ma zastąpić ową nadwyżkę, ponad milionem ludności, przewidzianą przez alternatywę pierwszą.

²⁾ Nap. do Champagny, Schönbrunn 18 sierp.: Il n'y a rien de nouveau, mais vous remarquerez comme moi qu'il y a toujours de l'obscur dans ce que veut ce cabinet. Il me semble qu'il aurait pu s'expliquer plus clairement sur son projet d'arrangement pour la Galicie. *Corresp. de Nap.* XIX, 420 n° 15676.

³⁾ Metternich *Memoires*, I, 86.

⁴⁾ *Corresp. de Nap.* XIX, N. 15683.

d'accord avec la Russie“, oto założenie, rozwijane stopniowo w następnych instrukcyach. Potym idzie ostrzeżenie: „Evitez seulement de vous laisser penetrer sur les affaires de la Galicie“¹⁾, oraz pousunięcie w kierunku Rosyi, informacya, którą przesłać należy Rumiancewowi: „que le mot Galicie, n'a pas été prononcé, que nous ne voulons pas le prononcer quoique l'on voie, que les Autrichiens cherchent des moyens de commencer par là la question“²⁾.

Austria, niezdecydowana, nie wiedząc, czego się trzymać, w miarę nastroju w Dotis wahająca się pomiędzy gorącą chęcią pokoju, a gotowością do wojny, wyczekująca odgłosów zwycięstw angielskich, reprezentowana przez subtelного Metternicha, przewlekła konferencye, w widocznym celu niedoprowadzenia ich do żadnego rezultatu³⁾. Rozumiano tu doskonale, że w prowincyach polskich tkwi główne ognisko splotów dziejowych, rozumiano, że przez Galicyę może być do harmonii francusko-rosyjskiej wprowadzony dysonans. Milczenie francuskie rodziło niepokój, tłumaczono je sobie bardzo rozmaicie. „Ils ne parlent pas de la Galicie, c'est-à-dire que nous devons nous arranger sur cet objet avec les Polonais et les Russes“, mówi Gentz⁴⁾. Nosząc się z myślą wejścia w porozumienie z Polakami, występując wobec dworu swego z propozycją odbudowania Polski w celu utworzenia koalicji przeciwko Napoleonowi⁵⁾, Metternich ustępuje jej części Francyi⁶⁾ nie zapominając przy sposobności podkreślić, że tu tkwi

¹⁾ Z listu Nap. z 20 sierpnia, *Corresp.*, XIX, 536 n° 15690.

²⁾ Z listu 25 sierp. tamże 458, n° 15706.

³⁾ Protokoły konferencyi altenburskich ogłoszone zostały przez Welschingera (*Revue de la revolution*, 1889 t. 15 doc. s. 29—44, 75—91) nie z oryginałów, jak to podaje W., gdyż oryginały znajdują się w *Aff. Etr. Autriche*, 384, lecz z kopii, zresztą pisanych tą samą ręką, co i oryginały (*Arch. Nar. AF IV*. 1675 dos 8 n° 74—89, druga kopja tamże dos. 10 n° 74—89). Oprócz tego *Précis de la marche des negociations qui ont amené le traité de Vienne* w Klinkowström *Aus der alten Registratur der Staatskanzlei*, 1870 s. 155—171, pisane przez Wessenberga (*Arneht, Wessenberg*, I, 123). Z dawniejszych opracowań: Bignon, t. VIII, 355—392 Lefebvre, IV, s. 314 i n. Champagny, *Souvenirs* 1846, 173—186 Ernouf Maret s. 264 i n. oraz Beer, l. c., 420—450 Wertheimer. *Gesch. Oesterreichs u. Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19 Jahrh.* 1890 II, 389—434 — ze specjalnych badań, doskonale opracowana, choć tylko na materyale drukowanym oparta praca Sauerheringa *Die Entstehung des Friedens zu Schönbrunn im J. 1809* (dyser. 1889). Vandal, *Nap. et Alex.* I, t. II Just. *Der Friede von Schönbrunn* 1909.

⁴⁾ *Tagebücher*, I, 131 (8 września).

⁵⁾ Beer s. 434. Demelitsch, I, 37—8.

⁶⁾ O istotnym rozmiarze ziem w Galicyi, które Austria gotowa była

źródło przyszłego niezadowolenia Rosyi¹⁾. Ale tak w tej, jak w innych sprawach do porozumienia strony umawiające się nie doszły, jeno odsłoniły z jednej strony *maximum* pożądanja, z drugiej *minimum* gotowości ofiar.

Pertraktacye miały posunąć się żywiej, dojść do jakichś konkretnych rezultatów, kiedy przeniesione z Altenburga do Schönbrunn odbywać się zaczęły bezpośrednio pod okiem Napoleona w jego obecności. Na zmianę postępowania ze strony cesarza wpłynąć musiała depesza Caulaincourta, z 29 sierpnia, która wprawdzie nie przynosiła zgody Aleksandra na jego program, ale pozwalała na dużą swobodę działania. „Ponieważ nie chciałbym, mówił Aleksander, budować pomiędzy nami baryery nie do przebycia, dodam, że nie jestem na tyle nierozsądny, ażebym sprzeciwił się przyłączeniu do wielkiego księstwa jakiegoś okręgu galicyjskiego, jeżeli zostanie odebrany Austrii“²⁾. Tego tylko trzeba było Napoleonowi; zdobył wreszcie podstawę dla działania. Depesza, przyniesiona 12-go września, staje się początkiem wysiłonej akcji³⁾, której etapy znaczą punkty następujące: groźny, nie wy-

ustąpić, patrz list arc. Józefa do arc. Jana, 20 września Krones, *Zur Geschichte Oesterreichs im Zeitalter d. franz. Kriege u. der Restauration* 1886, s. 139—140.

¹⁾ Champagny do Napoleona, Altenburg, 3 września Champagny zakomunikował Metternichowi, że Rosya nie przyśle swych pełnomocników, oddając sprawę pokoju w ręce Francyi. Wiadomość ta zrobiła duże wrażenie na Metternichu. Il m'a dit quelques mots sur le danger qu'elle courait du côté de la Pologne. Je ne puis me persuader a-t-il ajouté que le ministère russe n'aimât pas mieux renoncer à la Finlande que de voir se retablir le Royaume de Pologne qui lui enleverait bientôt ses meilleures provinces celles par lesquelles elle tient à la civilisation. Je lui ai répondu qu'il n'était pas question du retablissement de la Pologne. En tout il m'a paru plus affecté de cette nouvelle, qu'en général il ne paraît l'être dans aucune circonstance propre à produire sur lui de l'impression. (Arch. Nar. AF IV, 1675 dos 8 n° 34) z listu 9 września: Ainsi ils sont ou veulent paraître tres peu attachés à la Galicie. Est — ce une vue de politique ou bien sont ils sincères? Mais si V. M. a des vues sur la Galicie, il lui conviendra sans doute que la proposition de sa cession soit venue de l'Autriche. Une proposition évidemment dictée par la politique ce qui suppose, qu'ils sont peu sincères puisqu'ils ne peuvent esperer de la faire admettre est celle de la retrocession du Tyrol et du Voralberg contre une partie de la Galicie. (ib. № 42).

²⁾ Ник. Михайловичъ, IV, 69—70 n° 323, Aleksander wprawdzie omawiał potym ten punkt, i starał się możliwie ograniczyć swoje pojmovanie powiększenia Księstwa (ib. IV, 110—1 n° 334; 146 n° 344), ażeby wreszcie dać dokładne sformułowanie swych żądań (depesza 22 paźdz., tamże 148—9 n° 344), ale wszystko to już nie mogło wpłynąć na bieg obrad, zwłaszcza, że pokój był podpisany 14 paźdz.

³⁾ Vandal, II, 151.

słany list do cesarza Franciszka, rozmowa z Bubną, nagłe przejście od stanowiska *uti possidetis*, zajętego w początkach negocjacji, od 9 milionów, do żądań 1600 tys. głów nad Innem i na granicy włoskiej i 2 milj. w Galicyi, jako *ultimatum*, wreszcie wezwanie Champagnego do siebie¹⁾.

Równocześnie i w obozie austrijackim zapanował nastrój znacznie bardziej pokojowy: wyprawa angielska okazała się bezowocną, podróże Steigentescha do Królewca i przyjazd przedstawiciela Prus—bezsukteczne; list ces. Aleksandra do ces. Franciszka odbierał ostatnią nadzieję. Nie pozostawało nic innego, jak wysłać Liechtensteina i Bubnę do Napoleona, jak upoważnić ich faktycznie do zawarcia pokoju²⁾.

Napoleon wahał się jeszcze w swej decyzji: czy wybrać żądanie ustąpienia całej Galicyi, a dla osłodzenia Austrii tej straty i dla ułagodzenia Aleksandra ustąpić ją jako Królestwo galicyjskie Ferdynandowi würcburskiemu, czy też zadowolnić się ustąpieniem tylko Galicyi zachodniej i przyłączeniem jej do Księstwa Warszawskiego³⁾. Ostatecznie przychylił się ku drugiej alternatywie.

„Przyjęcie (nowej deputacji) było przyjazne, żadne nowe wymagania lub inne trudności dotąd nie powstały, i negocjacje zaczęły się na gruncie znanym już nam *ultimatum* francuskiego. W takich warunkach wydaje się więcej niż prawdopodobne, że preliminarze pokojowe będą podpisane w ciągu kilku dni. Kongres altenburski tymczasem rozszedł się całkowicie (*auseinander gegangen*)“—tak pierwsze kroki Liechtensteina w Wiedniu opisywał Gentz (w liście 29 września)⁴⁾.

Ultimatum francuskie w części galicyjskiej, to żądanie przeszło 2 milj. głów, żądanie połowy Galicyi z tym, ażeby część jej główną włączyć do księstwa, resztę ze Lwowem oddać Rosyi⁵⁾,

1) Corresp. de Napoléon. XIX, n° 15816, 15817; projekt listu do cesarza Franciszka, s. 575—9.

2) Fournier, l. c., D. Rundschau, s. 245, list Gentza z 26 września.

3) L'avantage de l'acquisition de la Galicie occidentale est évident. Le duché de Varsovie acquiert par elle bien plus de sécurité par l'éloignement de son ennemi, tout le cours de la Vistule lui appartient et les deux anciennes capitales de la Pologne redeviennent polonaises. La Pologne est recréée, le temps ramènera promptement le reste. Aff. Etr. Autriche 384 f. 371—3, Vandal II, 121.

4) Fournier, l. c., 247.

5) 27 września po wyjściu odeń negocjatorów austrijackich Napoleon przyjął Czernyszewa, pytał o żądania rosyjskie i dodał: „que d'après le traité qui allait avoir lieu, cette ville (Lwów), avec encore quelque chose (c'est l'expres-

to oparcie się w podziale na naturalnej, faktycznie w Galicyi istniejącej różnicy pomiędzy krajem zamieszkałym przez ludność wyznającą obrządek grecki, a krajem rdzennie polskim.

Dla Polaków obecnie znowu odsłania się okres działania czynniejszego, przedstawień i wyjaśnień, formułowania ostatecznego żądań, a nawet i artykułów traktatowych. Obecnie, po śmierci Potockiego, pierwsze miejsce zajmuje Matuszewic. Człowiek wybitnie zdolny, o zmyśle praktycznym, jasnym i trzeźwym sądzie o rzeczach, doskonale oryentujący się w każdej sytuacji, polityk wytrawny o dużym zasobie wiedzy i wielkiej kulturze literackiej, ogromnie zręczny, w towarzyskim życiu czarujący, mówca świetny, zarówno po polsku jak i po francusku umiejący z łatwością wielką i bez przygotowania przemawiać we wszystkich najtrudniejszych sprawach, bardzo przytomny i dowcipny, Matuszewic zdobył sobie wielkie poważanie wśród Francuzów, zwłaszcza u Champagnego¹⁾. Stał się jakgdyby oficjalnym reprezentantem, ambasadorem Galicyi: bronił jej interesów²⁾, zalecał jej obywateli do nagród³⁾, odbierał instrukcyje co do dalszego w kraju tym po-

sion qu'il a employée) serait le lot de la Russie". Z listu Czernyszewa do Rumiancewa, 28 wrzesień *Сборникъ И. П. И. О.* t. XXI, s. 326, patrz także Notatki Czernyszewa z r. 1809, *Сборникъ* t. 121, s. 9, n. 5.

¹⁾ Champagny do Bourgoinga, Wiedeń 20 paźdz. 1809: Cette lettre vous sera remise par M. le Comte de Mattuszevitz, un des deputés que la Galicie a envoyés auprès de S. M. l'Empereur. M. Mattusewitz est un homme très éclairé que j'ai souvent consulté et toujours, avec confiance, dans la cour de la négociation. Il est très zélé pour les interêts de son pays, très propre à être employé dans son administration et un des meilleurs serviteurs qu'acquiera le roi de Saxe. Il appartient au cercle de Random (sic). J'ose, Monsieur, vous le recommander comme un homme qui dans ce moment peut être utile à son pays et à son souverain, vous goûterez la douceur de sa société, comme vous applaudirez à la sagesse de son caractère. Je n'ai qu'à me louer des relations que j'ai eues avec lui. Agréez... Aff. Etr. *Saxe Suppl.* 6.

²⁾ 30 września Matuszewic i Miączyński złożyli memoriał, w którym domagali się opieki dla zaaresztowanego przez Austriaków Parysa. Parys został z ramienia armii polskiej postawiony na czele okręgu samborskiego. Entre les chances possibles du futur ordre des choses ils ne sauraient envisager sans inquiétude cette qui remettrait une partie de leurs compatriotes au pouvoir d'un gouvernement contre lequel ils se sont si fortement prononcés. Odwołują się więc do memoriału z 5 sierpnia, w którym wskazali na konieczność wprowadzenia amnestyi. Aff. Etr. *Autriche* 384 f. 361.

³⁾ Zapytany poleca opiece Champagnego (j'ose reclamer ses bontés) hr. Zamoyskiego i ks. Konstantego Czartoryskiego, oraz Juljana Niemcewicza i Horodyskiego, jako tych, którzy najbardziej zasłużyli na odznaczenie, w liście z 18 paźdz. z Wiednia, Aff. Etr. *Autriche* 384 f. 459.

stępowania¹⁾. Nie zapominał jednak nigdy o sprawie najważniejszej, o potrzebie ciągłej baczności podczas pertraktacji pokojowych.

Początkowo prowadzili je cesarz sam i Maret, a więc u Marena należało w sprawie księstwa zabiegać²⁾. Zasadnicze stanowisko było określone, należało przyczynić się tylko do jasnego sformułowania owego *ultimatum*, owej połowy Galicyi do ustąpienia. Pierwszy projekt, który wraz ze specjalną notatką, dotyczącą postępowania, był przygotowany przez Marena, wylicza wszystkie okręgi, jakie ustąpić wypadnie³⁾. Zredukowany następnie skutkiem osobistej interwencji cesarza dn. 30 września, miał jeszcze zawierać ustąpienie całej Wieliczki, które Napoleon uważał za punkt istotny. Cesarz kazał Champagny'emu, który znów zastąpił Marena w tej sprawie, porozumieć się z Polakami. Cóż innego pozostawało Matuszewicowi, jak prosić o powtórne rozpatrzenie memoriału deputacyi, który, napisany z nadzwyczajnym zrozumieniem ogólnej sytuacji politycznej, rysował wprawdzie życzenia jaknajszersze Polaków, ale dawał rozwiązanie wszystkim możliwościom, a w drugiej alternatywie, w formie nader zwięzłej, ujmował sytuację, jaka wytworzyła się obecnie w toku obrad.

Chcąc przyspieszyć sprawę pokoju, Napoleon ustępuje ze stanowiska, o którym 30 września mówił: *je ne me departirai pas de cela*, i proponuje obecnie (5 paźdz.) utrzymać Wieliczkę samorządną we wspólnym Austrii i księstwa posiadaniu.

Groźna nota, wydana na poparcie tego nowego zrzeczenia się dawnych żądań, podziałała na Liechtensteina; żądania same, zwłaszcza konieczność ustąpienia okręgu zamoyskiego i Wieliczki, wy-

¹⁾ Zamoyski do Poniatowskiego, Lublin, 25 listopad (minuta) M. Matuszewic dont vous avez sûrement eu des nouvelles directement ou par Mme votre soeur, m'a dit qu'il lui a été insinué à Vienne que l'Empereur s'attendait à voir arriver une deputation de la Galicie pour lui porter l'hommage de la reconnaissance du peuple qui a obtenu son incorporation au duché.. Rps. ord Zamoyskich, 1814, f. 424. Podczas bytności w Dreźnie w listopadzie Matuszewic złożył memoriał królowi w sprawie potrzeby wysłania delegacyi do Napoleona Memoriały Matuszewica z czasów bytności w Dreźnie i Paryżu (1811) podajemy na innym miejscu.

²⁾ Wspomnienie spóldziałania u Marena, zachowane w niedokładnej zresztą wiadomości Koźmiana *Pamiętniki* II, 39.

³⁾ Istnieje jeszcze wcześniejszy projekt traktatu, napisany najpewniej w Altenburgu jeszcze, a opierający się, jako na podstawie, na pierwszym nieco zmienionym żądaniu: redukcji wojsk, zniesienia pewnych fortec i wydalenia cudzoziemców (Francuzów) ze służby austriackiej. Art. 5 § 1 mówi o ustąpieniu zachodniej Galicyi, czyli 15 okręgów, t. j. obejmuje to samo, co sformułował projekt Marena, jako ustępstwo na rzecz księstwa. Projekt ten zawiera 13 artykułów. Arch. Nar. AF IV, 1675 dos. 8, № 92.

wołały oburzenie w Dotis, rozbudziły okrzyki wojenne ¹⁾. Lecz i tam głos rozsądku przeważył.

Dn. 10 października przystąpiono do formułowania ostatecznego projektu traktatu, już w ministryum spraw zagranicznych. Paragraf, dotyczący ustępstw na rzecz księstwa, był wzięty wprost z memoriału polskiego, ustępstwo Wieliczki zostało zastosowane do listu z 5 paźdz., wprowadzono nadto klauzulę o możliwości przeprowadzenia granicy dla okręgu zamoyskiego, opierającą się na żądaniach Liechtensteina.

Cały proces uchwalania tego paragrafu wykazuje zatem stopniowe cofanie się z pierwotnego stanowiska, ujętego w memoriale polskim, stopniowe ograniczanie jego żądania na korzyść Austrii, na niekorzyść księstwa, rezultat zależności od Petersburga ²⁾, ale także i pierwszy krok ku zbliżeniu się z Habsburgami.

Po powrocie Bubny z Dotis zdawało się znowu, że i ta ostatnia, dwa dni trwająca praca, pójdzie na marne, że w sprawie kontrybucyi strony nie dojdą do porozumienia, że trzeba będzie rozpocząć wszystko od początku. Dn. 13 paźdz. w nocy, przystępując do ostatecznego omawiania sprawy, Champagny przygotował groźną notę, w której słycać odgłosy wojenne, gdzie na wypadek żądania nowych konferencyi Napoleon, zrywając je zupełnie, odpowiedzialność za to zwała na złych doradców Franciszka. Nota ta jednak okazała się zbytęczną: traktat podpisano tejże nocy. W §-ie o Galicyi, który uzupełniono tylko co do okręgu podgórskiego, wprowadzono zapewnienie wolności przewozu zboża na Wiśle, i nie określono ziem do ustąpienia Rosyi. Ponadto wprowadzono nowy art. 10 o amnestyi dla wszystkich, zamieszanych w wypadki wojenne. Może i tu należałoby widzieć ślad wpływu osobistego Matuszewica, rezultat jego wstawiennictwa za Parysem i innemi.

14 października Champagny mógł z tryumfem donieść Napoleonowi o szczęśliwie ukończonym dziele swoim.

¹⁾ Gentz do Bubny, 8 paźdz. Ofen. A. Fournier *Gentz und der Friede von Schönbrunn* D. Rundschau 1886, t. 49, s. 113.

²⁾ Napoleon do Aleksandra, 10 paźdz. Elle y verra que conformément à ses desirs la plus grande partie de la Galicie ne change point de maître, et que j'ai menagé ses interêts comme elle eût pu le faire elle même en conciliant le tout avec ce que l'honneur exige de moi. La prosperité et le bien être du Duché de Varsovie exigent qu'il soit dans les bonnes grâces de V. M. et les sujets de V. M. peuvent tenir pour certain que dans aucun cas, dans aucune hypothèse, ils ne doivent esperer aucune protection de moi. *Corresp.* XIX. 639 n° 15926.

Memoryały deputacyi galicyjskiej (z d. 5 sierpnia).

N° 1¹). *Sur les limites à donner au duché de Varsovie dans la supposition de son accroissement par l'acquisition de la Galicie nouvelle ou occidentale.*

Sur une étendue de 2417 milles et une population de 5.091,170 âmes qu'offrent les deux Galicies, prises ensemble, la Nouvelle, c-à-d., cette partie qui a été ravie à la Pologne lors de son dernier partage en 1795 contient 866 milles d'étendue et 1,307 262 habitants de population.

Les villes les plus peuplées, la chaussée qui facilite les communications militaires et commerciales, les mines de sel à Bochnia, et Wieliczka, les fabriques de sel cuit, ainsi que celles du tabac tous ces avantages n'appartiennent, qu' à la Galicie ancienne ou orientale.

La frontière marquée entre ces deux provinces est la même qui separait jadis la première acquisition de l'Autriche, faite en 1772 des pays qu'alors on laissait encoré à la Pologne tracée par la violence, contre la teneur expresse des manifestes, des déclarations de l'Autriche et du traité même imposé par elle; elle était toute au préjudice et au detriment du pays depouillé, n'étant susceptible d'aucune défense militaire elle le laissait ouvert et semblait le livrer d'avance aux nouvelles usurpations d'un voisin avide.

Cracovie restait à la verité à la Pologne, mais Cracovie sans le faubourg de Podgórze, situé sur la rive droite de la Vistule, sans les montagnes nommées Krzemionki qui touchent à ce faubourg qui dominent la ville et le château, sans arrondissement et territoire sur l'autre bord de la Vistule, ne peut jamais être qu'une possession precaire et incertaine.

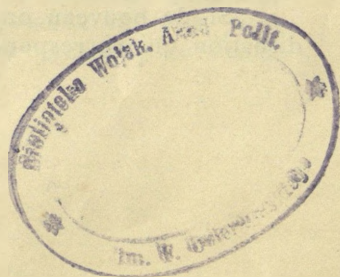
Pour qu'elle ne reste point telle à l'avenir, pour que Cracovie ne soit exposé(e) à être enlevé(e) d'un seul coup de main, il serait nécessaire de lui donner sur l'autre bord de la Vistule un territoire de quelques milles , non seulement pour rendre sa position plus susceptible de défense, mais aussi pour enclaver dans ce territoire les mines de Wieliczka qui n'est qu'à la distance d'un mille et demie (sic), mines précieuses pour le Duché de Varsovie car c'est de là uniquement qu'il tire pour sa consommation cet objet d'une nécessité indispensable.

La frontière alors pourrait être tracée en prenant pour premier point Brzeznicza sur la rive droite de la Vistule passant delà au dessous de Wieliczka pour rejoindre la Vistule à Uście solne par la rivière de Raba.

Si l'Autriche devait recouvrer à la paix quelques debris de la Galicie, elle conserverait sans interruption son chemin d'étapes ou la chaussée qui de Bielitz mène par Izdebnik, Myslenice, Gdów, à Tarnów.

Depuis Uście Solne la Vistule marquerait la frontière jusqu'au confluent du San. C'est à partir de ce point que l'Autriche en 1772 procedant arbitrairement à la demarcation des frontières s'est visible-

1) Aff. Etr. Autriche 384 f. 441-2.

ment écartée de toutes les indications marquées dans ses manifestes et dans le traité du partage. D'abord, le San, puis une ligne droite tirée à la rivière du Bug y sont désignés comme frontières, alors Zamość seule ville de ce côté là qui avait des murs, des fossés et des remparts, restait à la Pologne.

L'Autriche ne l'a pas voulu, elle s'est emparée des 2 bords du San et au lieu de tirer une ligne droite sur le Bug, elle fit un débordement considérable pour s'approprier Zamość et passer au delà. Les contestations et les réclamations de la Pologne n'ont servi qu'à attester la violence sans pouvoir en détourner les effets. Zamość a joué un rôle pendant la guerre actuelle, il a même acquis un nouveau degré d'importance par des ouvrages qu'on vient d'ajouter à ses fortifications. Si la N. Galicie allait être réunie au duché de Varsovie le cercle et la place de Zamość doivent l'être aussi pour protéger sa frontière. Il suffit pour cela de suivre l'ancienne frontière de la Galicie orientale, non comme elle a été établie par le fait, mais comme elle aurait dû l'être d'après le traité. Ce serait donc le San, jusqu'à Karyłówka, un peu au dessous de Lezaysk et puis une ligne droite sur Sokal jusqu'à la frontière qui sépare la Galicie des provinces qui sont échus en partage à la Russie.

D'après l'idée qui vient d'être développée l'acquisition que ferait le Duché de Varsovie en ajoutant à la nouvelle Galicie le cercle de Zamość et un arrondissement autour de Cracovie sur l'autre bord de la Vistule contiendrait 965 m. \square d'étendue et 1,513,827 âmes de population, sa frontière serait aussi convenable et avantageuse, que la position du pays peut le permettre et il gagnerait surtout une ressource très précieuse dans les mines de sel de Wieliczka.

Si pour faire acquiescer la Russie à cette augmentation du duché de Varsovie, il devenait nécessaire de lui abandonner aussi une portion de la Galicie il reste encore à la disposition du vainqueur 1452 m. \square d'étendue et 3,577, 343 habitants.

La partie que la Russie trouverait probablement fort à sa convenance est celle sur laquelle elle prétend conserver des droits à titre d'ancien héritage des ducs de Russie et où le rit grec se maintient chez le peuple jusqu'à présent, il est à presumer qu'elle voudrait alors pousser jusqu'au San qui effectivement est une ligne de séparation que le rit grec n'a point dépassé, mais si de cette manière on prend la Galicie dans toute son extension depuis les frontières de la Russie jusqu'à celles de la Moldavie et de la Hongrie, en y comprenant le cercle de Czerniejowce (qui est proprement la Bukowina) et les cercles de la Galicie situés sur la rive droite du Dniester pour arriver au San qu'on ne rencontre que dans le cercle de Sanok, cette partie prise en masse formerait une étendue de 1050 m. \square et une population de 2,221,701 habitants; dans ce cas là il resterait à la disposition du vainqueur 1367 m. \square et 2,869,469 habitants et en retranchant de cette dernière masse la nouvelle Galicie, comme pouvant être jointe au Duché de Varsovie, il restera encore 402 m. \square et 1,355,642 habitants.

Si de nouveau on ne formait la part de la Russie que dans la direction qui correspond à l'étendue de sa frontière actuelle, si on ne

lui donnait que ce qui est situé sur la rive gauche du Dniester, remontant cette rivière jusqu'à Monastyrze tirant de là une ligne droite sur Przemyśl et de Przemyśl, enfin suivant le cours du San jusqu'au dessous de Leżajsk où commencerait la frontière du Duché de Varsovie, alors la Bukowina, les cercles de Stanisławów, de Stryj, de Sambor et la moitié de celui de Sanok n'étant plus dans l'enceinte de la portion destinée pour la Russie, cette portion serait diminuée à peu près de 300 m. □ de 8 à 900,000 milles (sic) habitants et ne contiendrait plus que 5 à 600 m. □ et plus ou moins 1,300,000 habitants. En retranchant donc la portion Russe, évaluée de cette manière ainsi que la nouvelle Galicie, comme destinée à aggrandir le Duché de Varsovie, il resterait encore de la totalité de deux Galicies à la disposition du vainqueur 900 m. □ et 2,200,000 habitants.

En effet, si une partie de la Galicie devait être destinée à rentrer sous la domination de l'Autriche, celle qu'on vient d'indiquer, n'aurait pas au moins autant de raisons que les autres à redouter les persécutions et les vengeances, la plupart des cercles qui s'y trouvent compris comme Tarnów, Jasło, Bochnia, Sandecz, Myślenice, n'ont pas été entamées ni organisées par les armées du duché de Varsovie, les Russes les ont occupés les premiers, les autorités autrichiennes furent constamment maintenues, on n'a pas vu arborer les aigles de France, on n'a pas été invité à prêter serment de fidélité à Napoléon le Grand et à se prononcer ouvertement contre le gouvernement qui viendrait les ressaisir.

Cependant tout ce qui vient d'être développé dans cet écrit, est basé sur l'idée qu'il serait difficile d'engager la Russie à consentir à l'aggrandissement du Duché de Varsovie sans acheter en quelque sorte ce consentement par le sacrifice d'une portion de la Galicie en sa faveur. Dans cette hypothèse il se présente trois modes de partages. Le premier et le plus désiré par les Polonais est celui que la Russie, se contentant de la portion renfermée entre le Dniester, le San et la limite du cercle de Zamość, formant 5 à 600 m. □ et 12 à 1,300,000 habitants, consente à abandonner tout le reste au Duché de Varsovie. Le second: que la Russie aie la portion indiquée ci-dessus, le Duché de Varsovie la N. Galicie, augmentée du cercle de Zamość et de l'arrondissement autour de Cracovie, le reste revenant à la maison d'Autriche. Le troisième est que s'il fallait abandonner à la Russie la grande portion entre la frontière d'Hongrie, le San et le cercle de Zamość, formant 1050 m. □ et 2,221,700 d'habitants, tout le reste des deux Galicies puisse être joint au Duché de Varsovie à l'exclusion de l'Autriche.

Enfin quelle que soit la partie de la Galicie, qui doit être jointe au Duché de Varsovie, cette reunion ne saura remonter ni embarras ni obstacles, les Galiciens recevront le Code Napoléon, comme le gage du bonheur de la race présente et des races futures, ils se conformeront volontiers à l'organisation et au mode d'administration tel qu'il est mis en exécution dans le Duché de Varsovie et instruits par les malheurs, dont leur patrie a été la victime, ils mettront toute leur ambition dans la pratique de leurs devoirs, obéissance aux lois, fidélité au souverain, dévouement et reconnaissance éternelle au Prote-

cteur magnanime qui en leur donnant une existence nationale, accomplirait tous leurs vœux.

№ 2¹⁾. *Conditions à stipuler pour le Duché de Varsovie et les habitants de la Galicie dans la supposition d'un traité qui rétablirait l'Autriche dans les possessions que la guerre lui a enlevé(s).*

Quant aux habitants du Duché sujets mixtes:

1-0 Conformément aux anciens traités entre la cour de Vienne et la République de Pologne nommément l'acte séparé de 1773, il doit être libre et permis aux habitants du duché de Varsovie ayant des terres ou des fonds en Galicie de séjourner dans l'un ou l'autre pays, à leur gré et à leur choix et de jouir de leurs revenus sans être nullement gênés dans leur perception, ni assujettis à aucune taxe extraordinaire pour la sortie de ces rentes hors du pays.

2-0 Ceux des habitants du Duché, sujets mixtes, qui sont au service militaire ou revêtus des emplois civils dans le Duché, doivent pouvoir exercer leurs fonctions et transporter leurs revenus d'un pays à l'autre sans rien payer et sans éprouver aucun empêchement de la part du Gouvernement Galicien.

3-0 Si les mines de Wieliczka devaient rester à la maison d'Autriche, comme c'est de là que le duché de Varsovie tire tout le sel, dont il a besoin, il serait indispensable de stipuler que la vente de cette denrée de première nécessité ne puisse jamais être déniée, ni portée à un prix excessif. — Il serait difficile de fixer une fois pour toutes ce prix nécessairement sujet à varier, mais on pourrait établir d'une manière précise une proportion fixe entre le prix du sel et celui du seigle au grand marché du Cracovie, de sorte qu'un tonneau ou un bloc de sel d'un poids déterminé devra toujours correspondre pour le prix à une mesure déterminée de seigle.

Quant aux habitants purement Galiciens:

1-0 Amnésie la plus parfaite et la plus étendue qui garantisse de la manière la plus positive aux individus de tous les états et de toutes les classes militaires ou civil(e)s, fonctionnaires publics ou particuliers, que personne ne pourra être inquieté, poursuivi, puni ou persécuté pour des opinions manifestées ou des actions commises depuis le commencement de la guerre, jusqu'à la conclusion de la paix.

2-0 Pleine et entière liberté pour 6 ans à chacun des habitants de disposer de ses propriétés de telle nature qu'elles soient, de vendre ses terres celles même qui autrement sont censées inaliénables, comme les fideicommiss et les majorats, de quitter le pays et d'exporter le produit de ces ventes ou dispositions en argent comptant ou en fonds d'une autre nature, sans payer aucuns droits sur leur sortie sans essayer de la part du Gouvernement aucune difficulté ni obstacle.

Cet article est d'autant plus important pour les Galiciens, que toutes les amnesties possibles ne sauraient offrir de garantie suffisante contre les vengeances et les persécutions sourdes.

1) Aff, Etr. *Autriche* 384 f. 443.

Voilà pour le moment actuel. Quant à l'avenir et les moyens d'adoucir le sort des Galiciens, il est à souhaiter.

3-0 que la langue polonaise devienne la langue du Gouvernement que tous les ordres, réglemens et dispositions ne soient rédigés et publiés que dans cette langue, qu'elle soit reprise dans les écoles et les enseignements publics où elle n'était plus admise,

4-0 que les fonctionnaires publics, tant dans l'administration civile que dans la judicature, soient choisis parmi les nationaux propriétaires et possessionnés, que dans chaque magistrature ou dicastère, il y en aie du moins les $\frac{2}{3}$,

5-0 que les états de la Galicie soient rétablis et renouvelés, comme ils étaient institués par l'Empereur Joseph Second, qu'ils puissent réellement jouir du droit de représenter la nation, qu'aucun nouvel impôt ne puisse être établi, sans être préalablement discuté par les états et sans qu'ils ayent porté au souverain leur opinion ou leurs représentations.

Tekst Art. 3 §§ 4 i 5

Projekt Mareta z d. 27 — 30 września.

Art. 2, § 4-0²⁾ il cède et abandonne à S. M. le Roi de Saxe, pour être réunie au Grand Duché de Varsovie, la partie de la Galicie, provenant du dernier partage de la Pologne en 1795³⁾ et composée des cercles de Cracovie, Slomnick, Stopnica, Opatów, Konisky, Radom, Josefow, Lublin, Chelm, Biala, Siedlece (et)⁴⁾ Wieszowna, (de plus les cercles de)⁴⁾ Zamosk, Bochnia et Myślenice⁶⁾.

Projekty różne.

(Z memoriału deputacji polskiej z 5 sierpnia).

...Le Duché de Varsovie la Nouvelle Galicie, augmentée du cercle de Zamość et de l'arrondissement autour de Cracovie...

...Il serait nécessaire de lui donner sur l'autre bord de la Vistule un territoire de quelques milles □. .

La frontière alors pourrait être tracée en prenant pour premier point Brzeznica sur la rive droite de la Vistule passant de là au dessous de Wieliczka pour rejoindre la Vistule à Uście solne par la rivière de Raba...

(Z listu Champagnego z 5 paźdz. do Liechtensteina⁸⁾).

Viliska et le territoire de ses mines appartiendront en commun à S. M. l'Empereur d'Autriche et à S. M. le Roi de Saxe. L'arrondissement demandé pour Cracovie n'ira pas au delà du côté du Sud. Les mines seront exploitées par une administration commune ayant pour chefs un commissaire autrichien et un commissaire saxon. D'un côté seront les magasins saxons, de l'autre les magasins autrichiens. Les sels autrichiens de Wiliska pourront librement descendre la Vistule sans être soumis à aucun droit de péage et qui n'est pas, mon prince, un avantage illusoire.

Il n'y aurait point de troupes à Villiska, excepté celles nécessaires à la police. Celles qu'on serait obligé d'y envoyer pour mettre l'ordre soient moitié autrichienne(s), moitié troupes du duché et il y aurait également commandant autrichien et commandant saxon. La justice pourrait être rendue au nom du gouvernement municipal.

traktatu szenbruńskiego.

Projekt ministerjum spraw zagranicznych z dn. 10 paźdz. 9).

Art. 2 § 4-o il cède et abandonne à S. M. le Roi de Saxe pour être reunie au duché de Varsovie toute la Galicie occidentale ou nouvelle Galicie, un arrondissement autour de Cracovie sur la rive droite de la Vistule qui sera ci après déterminé et le cercle de Zamość situé dans la Galicie orientale¹⁰⁾.

L'arrondissement de Cracovie sur la droite de la Vistule, comprendra: ¹¹⁾.

Vieliska et tout le territoire des mines de sel appartiendront en commun à l'Empereur d'Autriche et au roi de Saxe. La justice y sera rendue au nom de l'autorité municipale, il n'y aura de troupes que pour la police et elles seront en égal nombre de chacune des deux nations. Les sels autrichiens de Vieliska pourront être transportés sur la Vistule à travers le duché de Varsovie, sans être tenus à aucun droit de péage¹⁰⁾.

Odmiany w tekście traktatu z dn. 14 paźdz. w porównaniu z tekstem projektu.

Art. 3...
reunis.

brak: situé
autour de Cracovie
de la Vistule en avant de Podgórze aura partout pour rayon la distance de Podgórze à Wieliczka; la ligne de demarcation passera par Wieliczka et s'appuiera à l'ouest sur la Skawina et à l'est sur le ruisseau qui se jette dans la Vistule à Brzdegy. (Brzegi).
Wieliczka

Wieliczka

Les grains provenant de la Galicie autrichienne pourront être exportés par la Vistule.

(Z noty ks. Liechtensteina, 3 paźdz.)¹⁾.

...Les limites du cercle de Zamość (si S. M. acquiesce à cette cession) pourraient être réglées par des compensations convenables pour les deux parties et pourraient être combinées avec la *cession ultérieure*, au moyen de la ligne suivante:

A partir du confluent de la rivière Tanew dans le Saan, remontant la rive droite de la dite rivière par Borowce, Skwarki, Rybnica, Szwydy, Wulka Losiniecka, remontant ensuite la petite rivière à Ulow, delà sur la hauteur entre Tomaszow et Wieprzowe—Jeziora, en prenant la direction par Maydon Górny, Zernitti, Uhlhawa, Krzewica, Wasylowwie(l)ki, Chlosyaly, Russin, suivant finalement la petite rivière qui se jette dans le fleuve du Bug..

§ 5-0²⁾ il cède et abandonne à S. M. l'Empereur de Russie pour être réunis à son Empire les trois cercles de Lemberg³⁾, de Żółkiew et de Złoczow, dans la vieille Galicie.

(Z noty Liechtensteina, 3 paźdz.)¹⁾.

La frontière prendrait au point du Bug qui touche presentement les confins avec la Russie entre Zdzwarky et Skomowky, montant la rive droite du Bug jusqu'à Kruchow près de ses sources, de là le long des étangs et de la Sereth à Harbuczow, Hniadawa, Ratusze, Czystopady, Zaloscé à Gałowa, de ce dernier endroit à Kobyla et le long de la rivière Hniżna jusqu'au dessous de Trembo-wla, où cette rivière se jette dans le Sereth, et enfin à l'endroit où le Sereth marque la frontière jusqu'à Grodno et l'embouchure du Sereth dans le Dniester⁴⁾.

Il pourra être fait entre S. M. l'Empereur d' Autriche et S. M. le Roi de Saxe une fixation de limites, telles que le San depuis le point où il touche le cercle de Zamosé jusqu'à son confluent dans la Vistule serve de limite aux deux états ¹¹⁾. ¹³⁾ telle

§ 5-0 il cède et abandonne à S. M. l'Empereur de Russie pour être réunie à son empire cette partie de la Galicie orientale qui est à la droite du Bug depuis le point où il touche la frontière meridionale du cercle de Zamosé, jusqu'à Zloczow près de ses sources et ensuite à l'est d'une ligne allant de Zloczow jusqu'au Niester (s.) et de préférence d'une des rivières qui se jettent dans ce fleuve en courant du nord au sud de manière que l'espace cédé soit borné au nord par le Niester et comprenne quatre cent mille âmes de population ¹²⁾.

5-0 Il cède et abandonne à S. M l'Empereur de Russie dans la partie la plus orientale de l'ancienne Galicie un territoire renfermant quatre cent mille âmes de population dans lequel la ville de Brody ne pourra être comprise. Ce territoire sera déterminé à l'amiable entre les commissaires des deux empires ¹⁴⁾.

Przypisy do tekstu traktatu szenbrańskiego.

1. Pierwszy projekt traktatu, ułożony pomiędzy 27 a 30 września, bliżej jednak 27, niż 30, w kancelaryi sekretaryatu stanu, pod bezpośrednim dozorem Maret, który go własnoręcznie poprawiał i uzupełniał, składał się z artykułów 16 traktatu, i 5 konwencji. (Aff. Etr. *Autriche* 384 f. 426 - 430). W ustępie, dotyczącym Polski, w którym zachowujemy pisownię oryginału, Maret oparł się na memoryale polskim, i zastosował do pierwotnych żądań Napoleona, który domagał się w ultimatum połowy Galicyi, czyli całej Nowej Galicyi i pięciu okręgów starej, nie licząc okręgu zamoyskiego.

2. Pierwotne §§ 3 i 4 zostały przez Maret zamienione na 4 i 5.

3. Określenie nowej Galicyi, wzięte z memoryału, a bardziej odpowiadające polskim ambycjom, wprowadził Maret, który widocznie i tu, jak w r. 1807 (moje *Studia historyczne*, 1911, s. 129) stał na stanowisku nie uznawania rozbiorów Polski.

4. Skreślone przez Maret.

5. Dodany do projektu *Mode à suivre pour la negociation du traité* (Aff. Etr. *Autriche* 384 f. 419 minute) głosił: „Chociaż projekt traktatu jest *ultimatum*, należy oszczędzać próżność negocyatorów i postępować tak, ażeby przed swym dworem mogli się pochwalić, iż uzyskali cośkolwiek. W ten sposób w projekcie umieści się ustąpienie okręgu lwowskiego i postanowi w jednej ogólnej dyspozycyi ewakuację krajów zabranych w przeciągu trzech miesięcy... ponieważ zażądają tego, więc wyda im się od pierwszej konferencyi artykuły, zredagowane na luźnych kartkach, na których nie umieści się więcej ustąpienia okręgu lwowskiego. Określi się okres czasu na ewakuację Wiednia i zmniejszy sumę wykupu kontrybucyi do 100 milionów franków... Powie się, że co do Galicyi, żądanie nie było *ultimatum*, gdyż w *ultimatum* była mowa o ustąpieniu połowy Galicyi. Dodać należy, że czując ważne znaczenie okręgu lwowskiego, zgadzam się na pozostawienie go (w rękach austriackich)...“ W drugim projekcie, który jest w zasadzie kopją pierwszego, § 5 został całkowicie opuszczony, i pozostawiony *in blanco*, (Aff. Etr. *Autriche* 384 f. 421). Projekty te miały służyć za podstawę działania dla Champagnego.

6. Nim Champagny rozpoczął działalność swoją, Napoleon osobiście porozumiewał się z Liechtensteinem i Bubną i wieczorem 30 września poczynił im znacznie większe ustępstwa. Rezultat konferencyi przesłał natychmiastowo ministrowi spraw zagranicznych.

„4-o pour la Galicie il a été convenu qu'ils garderaient les 2 cercles et ne cederaiet que jusqu'à Cracovie, avec un arrondissement designé de manière que les Polonais eussent du sel et qu'en general la difference serait prise par moitié, c-à-d. que la population de la nouvelle Galicie avec le district de Zamość qui est ce qu'ils offrent et la population des 2 districts au sud de Cracovie et des 3 districts pour la Russie qui forme la difference des 2 projets, seraient divisées en deux ce qui conduit à vous desister des deux palatinats au sud de Cracovie et de celui de Lemberg, bien entendu qu'à Cracovie il faut joindre une portion des salines“. (Napoleon do Champagnego, 30 sept. *Corresp. de Nap.* XIX, 627 n° 15882).

Kazał mu nadto zobaczyć się z Polakami, ażeby nabyć wiadomości o salinach (avoir des idées), i z Austryakami; był pewien, że traktat w ciągu dnia dojdzie do skutku. 1 października przesłał notę, wyjaśniającą swoje stanowisko. Napoleon rzekł się połowy ustępstw we wschodniej Galicyi, które liczyły 940 tys. ludności. Zatrzymuje okręgi żółkiewski, liczący 197 tys. i złoczowski 191 tys., oraz żąda okręgu wielickiego, liczącego 82 tys., ażeby w ten sposób otrzymać sumę 470 tys. głów, mais de manière que Wieliczka et sa saline y soient compris; je ne me departirai pas de cela. (*Corresp. de Napoléon* XIX, 630—1 n° 15888). Champagny przedstawił 1 paźdz. projekt traktatu księciu Liechtenstein, uwzględniając ostatnie rozporządzenia cesarskie. Austriacki pełnomocnik w odpowiedzi na to wniósł swoje uwagi, prosząc o ich „poparcie ze wszystkich sił“ u cesarza (Liechtenstein do Champagnyego, 1 oct. 1809—Aff. Etr. *Autriche* 384, f. 393), uwagi złożone były na piśmie 2 paźdz. Ks. Liechtenstein w sprawie ustępstw polskich pisał: „Les cessions que l'on demande en Galicie se presentent dans le projet sous deux destinations, l'une pour S. M. le roi de Saxe, l'autre pour S. M. l'Empereur de Russie. Le Prince traitera ces deux demandes, comme n'en faisant qu'une seule et *cumulatim*.”

Les instructions qu'il a reçues sur ce point ne l'autorisent qu'à proposer la cession de la nouvelle Galicie, en exceptant néanmoins la ville de Cracovie avec un rayon de deux milles.

Toute fois pour ne pas mettre par là un obstacle à la paix, le Prince s'engage à supplier l'Empereur son maître de ne pas insister sur la conservation de Cracovie et du rayon ci dessus mentionné et il espère que S. M. I. et R. A. entrera à cet égard dans ses vues.

Au surplus, M. le Cte de Champagny, ayant observé dans la conférence, que la population de la nouvelle Galicie ne s'élevait pas aux 2 millions d'âmes que le gouvernement français a demandés sans qu'on y ait jusqu'à present acquiescé, le prince prend sur lui de prier l'Empereur son maître de se déterminer à ajouter le cercle de Zamość de l'ancienne Galicie à la cession de la Galicie occidentale bien entendû, que cette offre de la nouvelle Galicie, dans laquelle seraient maintenant compris Cracovie et son rayon, ne pourrait dans aucun cas être étendue au delà de la Vistule, le Prince devant s'interdire tout espoir d'amener son gouvernement à cette extension.“ (Aff. Etr. *Autriche* 384 f. 432—3).

7. Cesarz nie był zadowolony ze stanowiska austriackich pełnomocników. Liechtenstein, licząc na to, że ces. Franciszek przychyli się do przestanej mu propozycji ustąpienia z pierwotnie zajętej pozycji, czyni dalsze kroki i w nocy dn. 3 paźdz. proponuje przeprowadzić naturalną granicę dla okręgu Zamoyskiego i okręgów, które miały być do Rosyi wcielone. (Aff. Etr. *Autriche* 384 f. 394—5).

8. Wbrew oczekiwaniom Napoleona pertraktacje posuwały się bardzo powoli. Za ledwie 5 paźdz. Liechtenstein zawiadomił Champagnego, że Metternich został odwołany i że ostatecznie cała sprawa pokoju została z Altenburga przeniesiona do Schönbrunnu. Pertraktacje potykały się; zwłaszcza na punkcie granicy Austrii górnej i ustąpienia Wieliczki nie można było dojść do porozumienia. W nocy z 5 paźdz. Champagny w myśl rozporządzenia cesarza, który chciał po-

czątkowo zachować całą Wieliczkę dla księstwa, zaproponował urządzenie kompromisowe (Aff. Etr. *Autriche* 384 f. 399—kopja). Żądania swoje poparł 6 paźdz. ostrą notą. Cesarz mu pisał: Parlez clair, dites lui qu'il reflechisse sur la note et que ce soir à mon retour je desire en connaître le resultat, que voulant faire une campagne avant l'hiver, je ne puis attendre plus longtemps. Si cela est bien fait, je dois trouver la paix faite à mon arrivée (Nap. do Champagny, 6 oct. *Corresp. de Nap.* XIX, 644 n° 15903 i nota). Ostre wystąpienie podziało: faktycznie traktat był już gotowy, zostawała jedna tylko, wielce drażliwa kwestya—określenie wysokości zaległych kontrybucyi, na którą Liechtenstein sam nie mógł się zdecydować. 8 paźdz. Napoleon donosił już Fryderykowi Augustowi o przyszłym powiększeniu jego terytoryum (*Corresp.* XIX, 651 n° 15914).

9. 10 paźdz. przystapiono do ostatecznego sformułowania traktatu. Projekt traktatu, złożonego z 18 artykułów i 5 art. konwencyi sekretnej, napisany na kartkach luźnych, został przedstawiony przez francuskie ministryum. (Aff. Etr. *Autriche* 383 f. 232 — 256). W miarę omawiania poszczególnych punktów Champagny własnoręczne na kartkach czynił uwagi. Ustęp dotyczący Polski tamże f. 235.

10. Dopisek Champagnyego: adopté.

11. Dopisek Champagnyego: adopté, le rayon sera déterminé.

12. Dopisek Champagnyego: M. le plenipotentiaire Autrichien consent à la cession en faveur de la Russie d'un territoire de quatre cent mille âmes dans la Galicie orientale, mais (sans le déterminer—skreślone) en conservant Brody.

13. Punkty, dotyczące Polski, były już gotowe 10 paźdz. Tegoż dnia Napoleon kazał napisać Bourgoingowi, swemu ministrowi w Dreźnie, o powiększeniu terytoryum polsko-saskiego, oraz polecił zawrzeć z Saksonią traktat, któryby zastrzegł dla Napoleona majątków ziemskich w Galicyi na 10 milionów, oraz zobowiązał księstwo do podniesienia swej siły zbrojnej do 60,000 tys. ludzi (Nap. do Champagnyego Brotonne *Lettres inédites de Nap.* I, 1898 s. 190 n° 475, błędnie wydrukowane 6,000 hommes, w oryginale własnoręcznie przez Napoleona napisane: de 60,000 h(omm)es en Pologne, Aff. Etr. *France* 1783 f. 96). Por. także list Tomasza Łubieńskiego do żony z dn. 10 paźdz. Łubieński. *Tomasz hr. Pomian Łubieński* 1899, I, 177. Podajemy tekst traktatu według jednobrzmiącej redakcyi urzędowego wydania francuskiego (*Bull. des lois.* IV serie, XI, n° 249 s. 210—1 n° 4789) i austriackiego (*Friedens Tractat zwischen S. M. dem Kaiser von Oesterreich... und S. M. aem Kaiser der Franzosen.* Wien 1809 str. 9—10).

14. Przy formułowaniu tej części traktatu dawano do zrozumienia, że najpewniej Rosya nie zechce przyjąć ustapionych okręgów. (Caulaincourt do Champagny, 24 novembre 1809 Николай Михайловичъ *Диплом. сношенія Россіи и Франціи* IV, 175 n° 355) i dlatego zadowolniono się określeniem ilości głów, które należało ustąpić, nie wymieniając samego terytoryum. Traktat pomiędzy Rosyą a Austryą został zawarty d. 19 marca 1810 r (Martens, *Recueil des traités, et conventions conclus par la Russie T. III. Traités avec l'Autriche*, 1875 s. 37—44 n° 63).

Biblioteka

36834/2

Naukowa